Clinical Psychology Achievements

https://jacp.scu.ac.ir/
ISSN (P): 2538-5755
ISSN (E): 2588-6126
Received: 26 March 2025
Accepted: 18 April 2025

Research Article

Doi: 10.22055/jacp.2025.49313.1467

Development and Validation of A Post-divorce psychological Intervention Protocol for Women

Zahra Hajiheydari*[1], Mahsima Pourshahriari[2], Simin Hosseinian[3], Seyedeh Monavar Yazdi[4]

1- PhD in counseling, Department of Counseling, Faculty of Education and Psychology, Alzahra University, Tehran, Iran.
2- Associate Professor of Counseling, Department of Counseling, Faculty of Education and Psychology, Alzahra University, Tehran, Iran.
3- Professor of Counseling, Department of Counseling, Faculty of Education and Psychology, Alzahra University, Tehran, Iran.
4- Professor of Psychology, Department of Psychology, The faculty of Education & Psychology, Alzahra University, Tehran, Iran.

Citation: Hajiheydari, Z., Pourshahriari, M., Hosseinian, S., & Seyedeh Monavar Yazdi, S. M. (2024). Development and validation of a post-divorce psychological intervention protocol for women. *Clinical Psychology Achievements, 11*(2), 75-88.

Abstract

The present study was conducted to develop and validate the protocol of online group psychological interventions to reduce post-divorce damages for women. The sequential-exploratory mixed method was chosen because the culture-based psychological protocol needed to be designed and validated. In the first phase, to develop a protocol, using a qualitative research method based on qualitative content analysis, a conventional content analysis approach. In the second phase, the developed protocol was validated using qualitative and quantitative methods. For qualitative evaluation, interviews were conducted, and for quantitative evaluation, data were calculated using the content validity ratio (CVR) and content validity index (CVI). Considering that the obtained value of the content validity ratio was greater than the minimum value mentioned in the table of Lawshe, the result is acceptable. The obtained value of the content validity index was also greater than 0.7, which indicates that the protocol complies with the acceptable transparency, simplicity, and relevance of the content. Accordingly, the use of an online group psychological intervention protocol is proposed to reduce divorce damages for female clients.

Keywords: Divorce adjustment, protocol to reduce post-divorce damages, psychological interventions, online group counseling

* **Corresponding Author**: Zahra Hajiheydari
E-mail: z.hajiheydari@alzahra.ac.ir

Authors retain the copyright and full publishing rights.
Published by Shahid Chamran University of Ahvaz. This article is an open access article licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

دست‌آوردهای روان‌شناسی بالینی

مقاله پژوهشی

https://jacp.scu.ac.ir/
ISSN (P): 2538-5755
ISSN (E): 2588-6126
تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۱/۰۶
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۱/۲۹

Doi: 10.22055/jacp.2025.49313.1467

تدوین و اعتباریابی پروتکل مداخلات روانشناختی پس از طلاق برای زنان

زهرا حاجی حیدری[۱*]، مه سیما پورشهریاری[۲]، سیمین حسینیان[۳]، سیده منور یزدی[۴]

۱- دکتری مشاوره،گروه مشاوره، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه الزهرا، تهران، ایران.
۲- دانشیار گروه مشاوره، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه الزهرا، تهران، ایران.
۳- استاد تمام گروه مشاوره، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه الزهرا، تهران، ایران.
۴- استاد تمام گروه روان‌شناسی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه الزهرا، تهران، ایران.

چکیده

پژوهش حاضر با هدف تدوین و اعتباریابی پروتکل مداخلات روانشناختی گروهی آنلاین جهت کاهش آسیب‌های پس از طلاق برای زنان انجام شد. با توجه به نیاز به طراحی و اعتباریابی پروتکل روانشناختی مبتنی بر فرهنگ، روش ترکیبی متوالی- اکتشافی انتخاب گردید. در فاز اول مطالعاتی جهت تدوین پروتکل، پژوهش به روش کیفی، مبتنی بر تحلیل محتوای کیفی، رویکرد تحلیل محتوای قراردادی طراحی گردید. در فاز دوم، پروتکل تدوین شده به روش کیفی و کمی اعتباریابی شد. جهت ارزیابی کیفی، مصاحبه و به منظور ارزیابی کمی، داده‌ها به دو روش نسبت روایی محتوا (CVR) و شاخص روایی محتوا (CVI) محاسبه شدند. با توجه به این که مقدار به‌دست آمده نسبت روایی محتوا بزرگتر از حداقل مقدار ذکر شده در جدول لاوشه بود، نتیجه قابل قبول است. مقدار به‌دست آمده شاخص روایی محتوا نیز بزرگتر از ۰/۷ بود که بیانگر رعایت شفافیت، سادگی و ارتباط محتوا قابل قبول پروتکل است. بر این اساس، کاربرد پروتکل مداخلات روانشناختی گروهی آنلاین تدوین شده جهت کاهش آسیب‌های طلاق برای مراجعین خانم پیشنهاد می‌شود.

کلیدواژه‌ها: پروتکل کاهش آسیب‌های پس از طلاق، سازگاری با طلاق، مداخلات روانشناختی، مشاوره گروهی آنلاین

* **نویسنده مسئول:** زهرا حاجی حیدری
رایانامه: z.hajiheydari@alzahra.ac.ir

مقدمه

تحولات اجتماعی عصر حاضر، خانواده‌ها را با تغییرات و چالش‌های گسترده مواجه کرده است؛ در شرایطی که افزایش روزافزون نرخ طلاق ماهیت جهانی یافته است (Fine et al., 2024). خانواده بنیان جامعه ایرانی است، چرا که بر اساس ارزش‌های فرهنگی و اعتقادات مذهبی، ازدواج امری ستوده و طلاق نامطلوب تلقی می‌شود (Hajiheydari & Pourshahriari, 2024). با این حال، طبق آمار منتشر شده توسط National Organization for Civil Registration of Iran (2025) در هفت ماه نخست، ۲۷۴۵۹۶ ازدواج و ۱۰۸۶۷۳ طلاق ثبت شده است. به عبارت دیگر، تقریبا ۳۹٪ ازدواج‌ها در کل کشور و در تهران ۵۲٪ به طلاق منجر شده است که ضرورت توجه به چالش‌ها و مشکلات زندگی پس از طلاق این جمعیت نه چندان اندک در جامعه را بیش‌تر نمایان می‌کند؛ چرا که سلامت و کارآمدی جامعه در گرو سلامت و کارآمدی افراد آن جامعه است.

در پیشینه پژوهش داخلی به علل مختلفی از جمله؛ اختلال عملکرد جنسی (Safaei et al., 2023)، ارتکاب جرم و داشتن سابقه کیفری (Mardani et al., 2024)، اعتیاد (Habibi et al., 2016)، افزایش هزینه‌های مسکن (Farzanegan & Gholipour, 2016)، بیکاری و فقر (Safari & Golnvazi, 2022)، تعدد زوجات (Ebrahimi & Mohammadlou, 2021)، تفاوت شخصیت و سبک دلبستگی (Davarinejad et al., 2022)، تکثر در تجربه اشکال خشونت (Maddahi, & Feyzi, 2024)، خیانت زناشویی (Habibi Askarabad, & Hajiheydari, 2015)، دخالت خانواده‌ها (Habibi et al., 2015)، مخالفت زوج با فرزندخواهی زوجه (Samani, 2018)، مسائل قبل از ازدواج (Arianfar et al., 2023)، منفعت‌طلبی (Damari et al., 2022)، ناباروری (Hajiheydari et al., 2015)، نداشتن مهارت‌های لازم زندگی و عدم بلوغ عاطفی (Khaleghi et al., 2021) جهت اقدام به طلاق همسران عنوان شده است. می‌توان استنباط کرد، برخی علل از جمله عدم مهارت‌ها که به عنوان علل طلاق اشاره شده است، پس از طلاق نیز منجر به آسیب‌پذیری افراد می‌گردد.

طلاق یکی از بحران‌های زندگی است که احساسات ناخوشایندی را به همراه دارد؛ به طوری‌که احتمال دارد، سلامت روان افراد را تحت تأثیر قرار دهد (Shavandi & Veshki, 2021؛ Gholizadeh et al., 2024). با توجه به نتایج پژوهش‌ها (Mohajer Rahbari et al. (2014؛ Nikbakht et al. (2016)؛ Jalili et al. (2022)؛ Mohammad Taghizadeh et al. (2023) پیامدهای منفی طلاق برای زنان بیش از مردان است و در این میان نیز برخی زنان به دلایل مختلف از جمله ویژگی‌های روان‌شناختی مانند عدم تاب‌آوری و مدیریت ضعیف هیجانات با آسیب‌های بیشتر و شدیدتری مواجه می‌شوند (Hajiheydari et al., 2024) که به تبع آن، می‌تواند تأثیرهای موقت یا عمیق و پایداری بر سلامت آنان داشته باشد. Elisetty and Datti (2025) با روش بیبلیومتریک، روندهای تحقیق در مورد ابعاد پیچیده طلاق در میان زنان را بررسی و در نتیجه تلاش‌های سیاستی حمایت از زنان در جهت کاهش پیامدهای منفی، بهبود سلامت روان و زندگی رضایت‌بخش‌تر پس از طلاق را ضروری دانستند. این موضوعات لزوم اقدامات مؤثر و اهمیت توجه به بهبود زندگی زنان پس از طلاق را نشان می‌دهد.

در نهایت، به طور خلاصه می‌توان بیان کرد که با وجود عدم پذیرش مطلوب طلاق در بسیاری از فرهنگ‌ها، مستندات حکایت از نرخ بالا طلاق در بسیاری از جوامع، از جمله ایران دارد. بر این اساس، مداخلات روانشناختی مقتضی با فرهنگ و مبتنی بر نیازهای جامعه پژوهش می‌تواند نقش به سزایی در سلامت روان زنان و سازگاری با طلاق ایفا کند. بر این اساس، این پژوهش با هدف تدوین و اعتبارسنجی پروتکل مداخلات روانشناختی گروهی آنلاین برای زنان جهت کاهش پیامدهای منفی پس از طلاق انجام شد.

ملاحظات نظری

همان‌طورکه در مقدمه اشاره شد، آسیب‌پذیری گسترده و شدیدتر زنان پس از طلاق نسبت به مردان، انجام مداخلات مقتضی برای زنان را ضروری می‌سازد. بدین منظور، طراحی پروتکل مشاوره‌ای جهت مداخلات روانشناختی مبتنی بر فرهنگ و متناسب با نیازهای جامعه پژوهش و سپس اعتباریابی پروتکل تدوین شده جهت کاهش آسیب‌های پس از طلاق

برای زنان در نظر گرفته شد. نکته حائز اهمیت دیگر، نحوه اجرا پروتکل روانشناختی است. در عصر حاضر، مشاوره آنلاین در سراسر جهان به عنوان یک تکنیک کاربردی قابل اجرا مورد توجه قرار گرفته است (Bathje, 2014). در ایران نیز مداخلات آنلاین به عنوان یک رویکرد نوظهور برای حمایت از افراد در دوران پس از طلاق و راهنمایی آن‌ها در مواجهه با چالش‌ها و ارتقا سلامت روان ایجاد شده است. با این حال، شکاف تحقیقاتی در تدوین و اعتبارسنجی پروتکل‌های مداخله‌ای روان‌شناختی آنلاین، به‌ویژه برای سازگاری پس از طلاق وجود دارد (Sadeghi et al., 2024). ادامه تحقیقات در این زمینه برای محققان روان‌شناسی و مشاوره بسیار مهم است، زیرا شکاف تحقیقاتی نگرانی‌های اخلاقی قابل توجهی را ایجاد می‌کند (Stoll et al., 2020) و تأکید شده است که محققان در حوزه حرفه‌ای مشاوره و روان‌شناسی باید در نوآوری و توسعه منابع مؤثر پیشرو باشند (Hanley, 2021). شواهد تحقیقاتی، اثربخشی مشاوره آنلاین جهت ارتقا سلامت روان از جمله؛ اضطراب (Sapru et al., 2018)، افسردگی (Lotan Mesika et al., 2021)، وسواس فکری (Comer et al., 2017)، استرس حاد (Weerkamp-Bartholomeus et al., 2021)، استرس پس از سانحه (Turgoose et al., 2018)، اختلال سازگاری (Varker et al., 2019) و اختلالات شخصیت (Reis et al., 2021) تأیید می‌کنند. برنامه‌های مبتنی بر وب نیز برای کاهش تعارض بین والدین، تقویت فرزندپروری مثبت و کاهش مشکلات سلامت روانی کودکان پس از طلاق مؤثر بوده است (Wolchik et al., 2022). Hald et al. (2020) اشاره کردند که طلاق با اثرهای روانی منفی مختلفی از جمله افزایش علائم اضطراب، افسردگی و جسمانی شدن مرتبط است و نتیجه گرفتند که پلتفرم‌های مداخله آنلاین می‌توانند به طور مؤثر اثرهای نامطلوب سلامت روان مرتبط با طلاق را کاهش دهند و در نهایت مزایای سلامت عمومی درازمدت را ارائه دهند.

Efinger et al. (2022) بیان کردند که مداخلات روانشناختی مبتنی بر اینترنت به اندازه روان‌درمانی‌های سنتی برای انواع اختلالات، از جمله غم و اندوه پیچیده مؤثر است. این مداخلات به طور فزاینده‌ای در عصر حاضر مورد استفاده قرار می‌گیرند، زیرا دسترسی به درمان را افزایش می‌دهند، به ویژه در مناطقی که کمبود درمانگر دارند. بدون چنین دسترسی، افرادی که با غم و اندوه شدید یا مسائل جدایی سروکار دارند و به دلایل مختلف نمی‌توانند با یک متخصص سلامت روان مشورت کنند، ممکن است سلامت روانی‌شان به خطر بیفتد. در نتیجه، دسترسی آسان و زودهنگام به مداخلات آنلاین می‌تواند جایگزین ارزشمندی برای کاهش خطر آسیب روانی باشد. افزون بر این، مشاوره آنلاین می‌تواند برای ملاحظات اقتصادی، فرهنگی و مذهبی کمک‌کننده باشد (Hajiheydari et al., 2024).

بنابراین، با توجه به نرخ بالا طلاق و جمعیت قابل توجه زنان آسیب‌دیده از طلاق و شکاف پژوهشی موجود عنوان شده در مقدمه، پژوهش حاضر در فاز اول مطالعاتی با هدف تدوین پروتکل روانشناختی بر اساس مرور متون و تمرکز بر دیدگاه متخصصین مشاور و روان‌شناس دارای تجربه مداخلات روانشناختی پس از طلاق قصد دارد با تولید دانش بومی به ادبیات پژوهشی در این زمینه بیفزاید. ارائه پروتکل روانشناختی مبتنی بر نیاز جامعه و فرهنگ، نه تنها به کاهش آسیب‌ها و پیامدهای منفی طلاق برای زنان کمک می‌کند، بلکه برای کاهش پیامدهای منفی در جامعه نیز مفید است. بدین منظور، این پژوهش با هدف تدوین و اعتبارسنجی پروتکل مداخلات روانشناختی انجام شد. بر اساس آنچه مطرح شد؛ دو پرسش اصلی در پژوهش حاضر مطرح است:

۱. پروتکل مداخلات روانشناختی مقتضی جهت کاهش آسیب‌های پس از طلاق برای زنان چیست؟

۲. آیا پروتکل مداخلات روانشناختی پس از طلاق برای زنان دارای اعتبار است؟

روش

جامعه، نمونه و روش نمونه‌گیری

پژوهش حاضر در دو فاز مطالعاتی صورت پذیرفت. در هر فاز جهت حصول اهداف پژوهش، روش و شیوه نمونه‌گیری مقتضی انتخاب گردید. با توجه به هدف تدوین و اعتبارسنجی پروتکل بر مبنا نیاز جامعه مورد پژوهش، روش ترکیبی متوالی- اکتشافی[1] (Creswell et al., 2003) انتخاب گردید. جهت تدوین پروتکل در فاز اول، پژوهش به روش کیفی، مبتنی بر تحلیل محتوای کیفی[2]، رویکرد تحلیل محتوای قراردادی[3] Elo and Kyngas (2008) طراحی گردید. در فاز دوم، پروتکل طراحی شده به دو روش کیفی و کمی اعتبارسنجی گردید.

در فاز اول مطالعاتی، با ۲۲ متخصص مشاور و روان‌شناس دارای تجربه مداخلات روانشناختی پس از طلاق، مصاحبه نیمه‌ساختاریافته صورت پذیرفت. با توجه به انتخاب روش تحلیل محتوی کیفی، نمونه‌گیری به صورت هدفمند[4] انجام شد و همان طور که Polit and Beck (2021) عنوان کردند، نمونه‌گیری تا اشباع اطلاعات ادامه یافت. ویژگی‌های جمعیت-شناختی متخصصین در جدول ۱ ارائه شده است.

جدول ۱. ویژگی‌های جمعیت‌شناختی متخصصین

شماره	تخصص	مدرک کارشناسی	مدرک ارشد	مدرک دکتری	تجربه
۱	مشاور	مشاوره	مشاوره خانواده	مشاوره	۷ سال
۲	مشاور	مشاوره	مشاوره	-	۱۱ سال
۳	مشاور	مشاوره	مشاوره خانواده	مشاوره	۳ سال
۴	روان‌شناس	مامایی/ روان‌شناسی	روان‌شناسی بالینی	-	۸ ماه
۵	روان‌شناس	روان‌شناسی بالینی	روان‌شناسی بالینی	روان‌شناسی	۵ سال
۶	مشاور	روان‌شناسی بالینی	مشاوره خانواده	مشاوره	۲۵ سال
۷	روان‌شناس	روان‌شناسی بالینی	روان‌شناسی بالینی	-	۲۳ سال
۸	روان‌شناس	روان‌شناسی بالینی	روان‌شناسی بالینی	-	۲۸ سال
۹	روان‌شناس	روان‌شناسی عمومی	روان‌شناسی عمومی	-	۱۲ سال
۱۰	روان‌شناس	روان‌شناسی عمومی	روان‌شناسی عمومی	-	۱۰ سال
۱۱	روان‌شناس	روان‌شناسی بالینی	کودکان استثنایی	-	۱۵ سال
۱۲	مشاور	روان‌شناسی بالینی	مشاوره و راهنمایی	-	۱۰ سال
۱۳	مشاور	راهنمایی و مشاوره	مشاوره خانواده	-	۵ سال
۱۴	روان‌شناس	روان‌شناسی عمومی	روان‌شناسی عمومی	-	۱۳ سال
۱۵	مشاور	مشاوره	مشاوره	-	۲۲ سال
۱۶	روان‌شناس	کودکان استثنایی	روان‌شناسی عمومی	-	۱۱ سال
۱۷	روان‌شناس	روان‌شناسی	روان‌شناسی عمومی	-	۱۰ سال
۱۸	روان‌شناس	روان‌شناسی	روان‌شناسی	-	۲۱ سال
۱۹	روان‌شناس	روان‌شناسی	-	-	۱۵ سال
۲۰	مشاور	مشاوره	-	-	۳۱ سال
۲۱	روان‌شناس	روان‌شناسی بالینی	روان‌شناسی بالینی	-	۲۲ سال
۲۲	روان‌شناس	حقوق/ روان‌شناسی بالینی	روانسنجی	-	۷ سال

جهت مثلث سازی، ادبیات پژوهشی حوزه طلاق سال‌های (۱۳۸۲-۱۴۰۴) و (۱۹۸۰- ۲۰۲۵) در سایت‌های معتبر علمی به زبان فارسی از جمله گوگل اسکولار و به زبان انگلیسی از جمله اسکوپوس تا حد اشباع اطلاعات مورد مطالعه قرار گرفتند. در فاز دوم مطالعاتی، جهت اعتبارسنجی پروتکل به صورت کیفی و کمی، ۵ متخصص با تجربه مداخلات

1- Sequential-Exploratory Mixed Method Design
2- Qualitative content analysis
3- conventional content analysis approach
4- Purposeful sampling

روانشناختی در حوزه پس از طلاق به صورت هدفمند انتخاب شدند. به لحاظ ویژگی‌های جمعیت‌شناختی از نظر سطح تحصیلات همه متخصصین دارای مدرک دکتری مشاوره یا روان‌شناسی بودند و دارای تجربه حرفه‌ای حداقل ۹ سال تا حداکثر ۱۶ سال بودند.

ابزار پژوهش

ابزار اصلی پژوهش در فاز اول، مصاحبه نیمه ساختاریافته بود. پرسش‌ها بر اساس مطالعات و اهداف پژوهش، طراحی گردید. ابتدا پرسش‌های باز و کلی مطرح و سپس به منظور درک بهتر مسائل، از پرسش‌های پیگیرانه و کاوشی استفاده می‌شد. برای مثال "با توجه به تجربتان با مراجعین پس از طلاق، چه نظریه یا رویکردی را جهت مداخلات روانشناختی برای کاهش پیامدهای منفی پس از طلاق مناسب می‌دانید؟ چه تکنیک‌هایی را مؤثر می‌دانید؟ آموزش کدام مهارت‌ها منجر به کاهش پیامدهای منفی طلاق یا رشد پس از آسیب می‌گردد؟ آیا نکته‌ای مد نظرتان باقی مانده است که بخواهید مطرح کنید؟" در فاز دوم، به منظور ارزیابی کیفی با متخصصین مصاحبه صورت پذیرفت و نظراتشان در مورد مناسب بودن محتوا پروتکل با توجه به اهداف پژوهش در نظر گرفته شد.

روش تجزیه و تحلیل داده‌ها

جهت ارزیابی کمی دو نسبت روایی محتوا (CVR[1]) و شاخص روایی محتوا (CVI[2])، لینک حاوی پروتکل اولیه تنظیم شده، پرسشنامه‌ها همراه با سوالات مشخصات دموگرافیک که به صورت فرم الکترونیکی در گوگل فرم[3] ایجاد شده بود، برای متخصصین ارسال شد. از طریق محاسبه CVR ضروری بودن موارد از دیدگاه متخصصین مشخص و مقدار CVR با توجه به تعداد متخصصین بر اساس جدول Lawshe (1975) مقایسه گردید. متخصصین با انتخاب یک گزینه میان "غیر ضروری=۱" تا " ضروری=۳" پاسخ دادند. مقدار CVR به صورت فرمول زیر محاسبه شد:

$$CVR= (Ne - N/2)/(N/2)$$

Ne=مجموع تعداد متخصصین که گزینه ۳ را انتخاب کرده‌اند N=تعداد کل متخصصین

CVI در سه بخش با انتخاب یک گزینه میان "اصلا مرتبط نیست=۱" تا "بسیار مرتبط است=۴"؛ "اصلا شفاف نیست=۱" تا "بسیار شفاف است=۴"؛ "اصلا سادگی رعایت نشده است=۱" تا "بسیار سادگی رعایت شده است=۴" توسط متخصصین مشخص و از طریق فرمول مجموع تعداد متخصصین که گزینه ۳ یا ۴ را انتخاب کرده‌اند، تقسیم بر تعداد کل متخصصین برای هر بخش جداگانه محاسبه گردید.

یافته‌ها

در جهت اعتبار بخشی پروتکل روانشناختی تدوین شده، بررسی به صورت کیفی و کمی انجام شد. به منظور اصلاح و بهبود پروتکل ابتدا بررسی کیفی به صورت مصاحبه با متخصصین اجرا و اصلاحات لازم انجام گرفت. پس از انجام بخش کیفی، به منظور بررسی کمی روایی محتوا، شاخص روایی محتوا (CVI) و نسبت روایی محتوا (CVR) ارزیابی شد. نتایج به‌دست آمده در جداول زیر ارائه شده است.

جدول ۲. نسبت روایی محتوا

تعداد	جلسه ۱	جلسه ۲	جلسه ۳	جلسه ۴	جلسه ۵	جلسه ۶	جلسه ۷	جلسه ۸
۱	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳
۲	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳
۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳

1- Content Validity Ratio
2- Content validity index
3- Google Forms

۴	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳
۵	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳
۳	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵
CVR	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱

بر اساس جدول Lawshe (1975) برای ۵ متخصص، مقدار CVR > ۰/۹۹، بیانگر اعتبار محتوا قابل قبول است. با توجه به مقدار به‌دست آمده در جداول بالا (CVR=۱)، در نتیجه روایی محتوا نیز قابل قبول است.

جدول ۳. شاخص روایی محتوا (ارتباط)

تعداد	جلسه ۱	جلسه ۲	جلسه ۳	جلسه ۴	جلسه ۵	جلسه ۶	جلسه ۷	جلسه ۸
۱	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴
۲	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۴
۳	۴	۳	۴	۴	۳	۴	۴	۴
۴	۴	۴	۳	۴	۴	۴	۴	۴
۵	۴	۴	۳	۳	۳	۳	۳	۳
۳	۰	۱	۲	۱	۲	۱	۱	۱
۴	۵	۴	۳	۴	۳	۴	۴	۴
SUM 3+4	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵
CVI	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱

جدول ۴. شاخص روایی محتوا (شفافیت)

تعداد	جلسه ۱	جلسه ۲	جلسه ۳	جلسه ۴	جلسه ۵	جلسه ۶	جلسه ۷	جلسه ۸
۱	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۳	۴
۲	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۳	۳
۳	۴	۴	۴	۳	۴	۴	۴	۴
۴	۴	۳	۳	۴	۴	۳	۴	۴
۵	۴	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳
۳	۰	۲	۲	۲	۱	۲	۳	۲
۴	۵	۳	۳	۳	۴	۳	۲	۳
SUM 3+4	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵
CVI	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱

جدول ۵. شاخص روایی محتوا (سادگی)

تعداد	جلسه ۱	جلسه ۲	جلسه ۳	جلسه ۴	جلسه ۵	جلسه ۶	جلسه ۷	جلسه ۸
۱	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۳	۴
۲	۴	۴	۴	۴	۴	۴	۳	۳
۳	۴	۳	۴	۴	۳	۳	۴	۳
۴	۴	۴	۴	۴	۴	۳	۳	۳
۵	۴	۳	۴	۳	۴	۳	۳	۳
۳	۰	۲	۰	۱	۱	۳	۴	۴

۴	۵	۳	۵	۴	۴	۲	۱	۱
SUM 3+4	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵
CVI	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱

Polit et al. (2007) عنوان کردند که CVI > ۰/۷ بیانگر روایی محتوا قابل قبول است. بنابراین، با توجه به عدد به‌دست آمده ۱>۰/۷ روایی محتوا در هر سه بخش قابل قبول است. پروتکل مداخلات روانشناختی تدوین شده در ۸ جلسه و هر جلسه شامل دو بخش محتوا و تکلیف به منظور کاهش پیامدهای منفی طلاق برای زنان در جدول ۶ قابل مشاهده است.

جدول ۶. پروتکل مداخلات روانشناختی جهت کاهش پیامدهای منفی طلاق برای زنان

جلسه			خلاصه محتوا جلسات و ارائه تکالیف درمانی
۱	محتوا	*	معرفی خود و توضیح مختصری از طرح جلسات و اهداف
		*	توضیح اهمیت رازداری بین اعضا و فضا امن در گروه
		*	معرفی اعضا و بیان مختصری از خودشان
		*	ارائه مطالبی در مورد سلامت روان، اضطراب و مسیر فرایند بهبودی
		*	توضیح تکالیف درمانی
	تکلیف	✓	نوشتن داستان زندگی خود از کودکی تا کنون به طور کامل و پس از اتمام، توجه به سه رویداد مهم ناخوشایند و خوشایند نوشته شده در زندگی‌نامه خود
		✓	تا پایان جلسات، نوشتن ۳۰ دقیقه‌ای برای هر رویداد منفی یا هر خاطره آزاردهنده‌ای که به ذهنتان آمد
۲	محتوا	*	توضیح چگونگی گوش دادن فعال، همدلی و پذیرش بی‌قید و شرط
		*	مرور روایت زندگی افراد همراه با گوش دادن فعال، همدلی و پذیرش بی‌قید و شرط
		*	گفتگو گروهی در مورد پیامدهای منحصر به فرد خود در زندگی
		*	مشاهده فیلم آموزشی استعاره اتوبوس و ارائه نظرات
		*	گفتگو گروهی در مورد شعار آنچه خارج از کنترل شخصی‌ات است را بپذیر و به اعمالی که زندگی را غنی می‌سازد، متعهد باش
		*	توضیح تکالیف درمانی
	تکلیف	✓	تا پایان جلسات در صورت مشغولیت ذهنی، تمرین برگ‌های روی رودخانه
		✓	نوشتن روایت طلاق خود و توجه به احساسات و هیجاناتی که تجربه می‌کنید
		✓	در صورت تمایل مرور آلبوم عروسی یا عکس‌های مشترک و انتخاب یکی دو مورد جهت صحبت در مورد احساساتتان در جلسه بعدی مشاوره گروهی
۳	محتوا	*	گفتگو در مورد مرور عکس‌ها و اعتباربخشی به احساسات و هیجانات بیان شده
		*	گفتگو در مورد روایات طلاق و بررسی سهم خود
		*	مواجهه توسط اعضا، ایفای نقش و وارونه‌سازی
		*	توضیح تکالیف درمانی
	تکلیف	✓	اجرا تکنیک صندلی خالی
		✓	نوشتن یک روایت جدید از زندگی مبتنی بر شخصیت خود قهرمان نه قربانی
۴	محتوا	*	بحث گروهی و بیان احساسات از اجرا تکنیک صندلی خالی
		*	توضیح منظور از بخشش و حرکت به سمت پیش‌رو
		*	بحث گروهی در مورد تجربه بخشش و یافتن معنا در بخشش
		*	توضیح تکالیف درمانی
	تکلیف	✓	نوشتن نامه بخشش خود و همسر سابق در صورت تمایل. از خود بپرسید چه زمانی آمادگی بخشش دارید؟ بعد از بخشش چه اتفاقی می‌افتد؟
		✓	نوشتن لیست فعالیت‌های مورد علاقه و انجام فعالیت‌های امکان پذیر تا پایان جلسات
		✓	مشاهده تحلیلی فیلم رگ خواب

۵	محتوا	*	بحث و تحلیل گروهی فیلم رگ خواب
		*	توضیح فرایند سوگواری
		*	گفتگو گروهی در مورد سوگواری پس از طلاق
		*	گفتگو گروهی در مورد چگونگی سوگواری سالم
		*	توضیح تکالیف درمانی
	تکلیف	✓	نوشتن نامه خداحافظی و به خاکسپاری زندگی مشترک سابق
۶	محتوا	*	گفتگو و بیان احساس افراد پس از نوشتن نامه خداحافظی
		*	گفتگو گروهی در مورد آسیب‌های پس از طلاق
		*	گفتگو گروهی در مورد استراتژی‌های ناکارآمد و کارآمد پس از طلاق
		*	توضیح تکالیف درمانی
	تکلیف	✓	شناسایی استراتژی‌های ناکارآمد خود و پیشنهاد استراتژی کارآمد جایگزین
۷	محتوا	*	توضیح تاثیر باورهای غیرمنطقی بر احساسات و رفتار
		*	ارائه مطالبی در مورد سبک‌های دلبستگی
		*	در نظر داشتن موضوعات عصب- زیست شناسی
		*	مشاهده فیلم آموزشی در مورد تاثیر سبک دلبستگی در رابطه و بحث گروهی
		*	توضیح تکالیف درمانی
	تکلیف	✓	مطالعه جزوه باورهای ناکارآمد و تحریف‌های شناختی
		✓	پر کردن کاربرگ رویداد، افکار و احساس‌های روزانه و سپس به چالش کشیدن افکار ناکارآمد
		✓	بررسی تحریف‌های شناختی و انتظارات غیرواقع‌بینانه خود
۸	محتوا	*	توضیح مولفه‌های شفقت به خود
		*	گفتگو گروهی در مورد خودگویی‌های منفی و چگونگی جایگزینی با خودگویی مشفقانه
		*	توضیح عشق مشفقانه به انسانیت و تاثیرش در فرایند طلاق
		*	گفتگو گروهی در مورد استعاره‌های رشد فصلی و درخت بلند
		*	توضیح تکالیف درمانی
		*	جمع بندی جلسات
	تکلیف	✓	نوشتن نامه مشفقانه
		✓	تصویرسازی ذهنی مثبت در مورد آینده خود
		✓	تمرین روزانه ذهن مشفقانه

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف تدوین پروتکل مداخلات روانشناختی گروهی آنلاین جهت کاهش پیامدهای منفی پس از طلاق برای زنان ایرانی با توجه به نیاز جامعه پژوهش و مبتنی بر فرهنگ در دو فاز مطالعاتی انجام شد. بنابراین، روش ترکیبی متوالی- اکتشافی مطرح شده توسط Creswell et al. (2003) انتخاب گردید. در فاز اول، جهت تدوین پروتکل، پژوهش به روش کیفی، مبتنی بر تحلیل محتوای کیفی، رویکرد تحلیل محتوای قراردادی Elo and Kyngas (2008) طراحی گردید. داده‌ها از طریق نمونه‌گیری هدفمند و مصاحبه نیمه‌ساختاریافته با ۲۲ متخصص دارای تجربه در مداخلات روانشناختی پس از طلاق جمع‌آوری شد. در فاز دوم، پروتکل تدوین شده به صورت کیفی و کمی اعتبارسنجی گردید. ارزیابی کیفی از طریق مصاحبه با ۵ متخصص و ارزیابی کمی با محاسبه مقادیر به‌دست آمده از دو روش نسبت روایی محتوا (CVR) و شاخص روایی محتوا (CVI) انجام شد.

نتایج به‌دست آمده از پرسش فاز اول پژوهش"پروتکل مداخلات روانشناختی مقتضی جهت کاهش آسیب‌های پس از طلاق برای زنان چیست؟" منجر به تدوین پروتکل مداخلات روانشناختی مبتنی بر بافت فرهنگی- اجتماعی و متناسب با نیازهای جامعه مورد نظر بر اساس یافته‌های مصاحبه با متخصصین مشاوره و روان‌شناسی گردید. متخصصین، مشاوره

سوگ پس از طلاق را ضروری دانستند. اکثر متخصصین، انتخاب یک رویکرد را ناکافی و به طورکلی رویکردهای درمانی مبتنی بر پذیرش و تعهد، شفقت، هیجان‌مدار، دلبستگی، شناختی و رفتاری را مناسب می‌دانستند و به تکنیک‌هایی از جمله صندلی خالی، برگ‌های روی رودخانه، به چالش‌کشیدن افکار ناکارآمد و نوشتن نامه مشفقانه و تصویرسازی ذهنی مثبت اشاره و بر آموزش مهارت‌های ارتباطی و حل مسئله تأکید داشتند.

در نهایت، پس از تدوین اولیه پروتکل مداخلات روانشناختی، فاز دوم پژوهش در جهت پاسخ به پرسش "آیا پروتکل مداخلات روانشناختی پس از طلاق برای زنان دارای اعتبار است؟" در نظر گرفته شد. روایی محتوا پروتکل مداخلات روانشناختی تدوین شده ابتدا به صورت کیفی از طریق مصاحبه با متخصصین مورد بحث و اصلاح قرار گرفت. به منظور ارزیابی کمی پروتکل تدوین شده، دو روش شاخص روایی محتوا (CVI) و نسبت روایی محتوا (CVR) محاسبه گردید. در جدول Lawshe (1975) مقدار نسبت روایی محتوا (CVR) برای ۵ متخصص حداقل ۰/۹۹ آورده شده است. با توجه به این که مقدار نسبت روایی محتوا محاسبه شده در پژوهش حاضر ۱ به‌دست آمد؛ CVR برای تمام جلسات قابل قبول است و هیچ جلسه‌ای حذف نگردید. Polit et al. (2007) شاخص روایی محتوا (CVI) بزرگتر از ۰/۷ را نشانگر رعایت قابل قبول عنوان کرده است. بنابراین، با توجه به این که مقدار شاخص روایی محتوا در پژوهش ۱ به‌دست آمد؛ بیانگر رعایت قابل قبول هر سه بخش شفافیت، سادگی و ارتباط محتوایی پروتکل مداخلات روانشناختی تدوین شده در پژوهش حاضر است.

تأییدیه اخلاقی

پروپوزال پژوهش حاضر مورد تایید کمیته اخلاق در دانشگاه الزهرا با کد اخلاقی: IR.ALZAHRA.REC.1402.075 قرار گرفته است.

قدردانی

از همکاری اداره کل بهزیستی استان تهران و مراکز زیرمجموعه، به ویژه، متخصصین سلامت روان که بزرگوارانه وقت ارزشمندشان را جهت کمک به انجام پژوهش اختصاص دادند، صمیمانه تشکر و قدردانی می‌نماییم.

References

Arianfar, N., Etemadi, O., & Hosseinian, S. (2023). Investigating premarital experiences (dating, engagement, and wedding) in women with divorce tendency: A qualitative study. *The Family Journal, 0*(0). https://doi.org/10.1177/10664807221151173

Bathje, G. J., Kim, E., Rau, E., Bassiouny, M. A., & Kim, T. (2014). Attitudes toward face-to-face and online counseling: Roles of self-concealment, openness to experience, loss of face, stigma, and disclosure expectations among Korean college students. *International Journal for the Advancement of Counselling, 36*(4), 408–422. https://doi.org/10.1007/s10447-014-9215-2

Comer, J. S., Furr, J. M., Kerns, C. E., Miguel, E., Coxe, S., Elkins, R. M., Carpenter, A. L., … & Freeman, J. B. (2017). Internet-delivered, family-based treatment for early-onset OCD: A pilot randomized trial. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 85*(2), 178–186. https://doi.org/10.1037/ccp0000155

Creswell, J. W., Plano Clark, V. L., Gutmann, M. L., & Hanson, W. E. (2003). Advanced mixed methods research designs. In A. Tashakkori & C. Teddlie (Eds.), *Handbook of mixed methods in social and behavioral research* (209–240). Thousand Oaks, CA: Sage. https://www.scirp.org/reference/ReferencesPapers?ReferenceID=2112609

Damari, B., Masoudi Farid, H., Hajebi, A., Derakhshannia, F., & Ehsani Chimeh, E. (2022). Divorce indices, causes, and implemented interventions in Iran. *Iranian Journal of Psychiatry and Clinical Psychology, 28*(1), 76–89. https://doi.org/10.32598/ijpcp.28.1.3455.1

Davarinejad, O., Ghasemi, A., Hall, S. S., Meyers, L. S., Shirzadifar, M., Shirzadi, M., … & Shahi, H. (2022). Give yourself a break: Self-compassion mediates insecure attachment and divorce maladjustment among Iranian women. *Journal of Social and Personal Relationships, 39*(8), 2340–2365. https://doi.org/10.1177/02654075221077971

Ebrahimi, L., & MohammadLou, M. (2021). Systematic Review of the Underlying Factors of Consensual Divorce of Couples in the last Decade in Iran (2009-2020). *Quarterly Journal of Woman and Society*, *12*(46), 16-29. https://10.30495/jzvj.2021.24814.3224

Efinger, L., Debrot, A., & Pomini, V. (2022). LIVIA-FR: Implementation and evaluation of an Internet intervention for French-speaking people struggling to overcome the loss of their partner. *Annales Médico-psychologique, Psychiatric Journal, 180*(10), 1000–1007. https://doi.org/10.1016/j.amp.2021.05.004

Elisetty, S. G., & Datti, R. S. (2025). Research trends on the intricate dimensions of divorce among women: A bibliometric analysis. *Women's Studies International Forum.* https://doi.org/10.1016/j.wsif.2024.103028

Elo, S., & Kyngas, H. (2008). The qualitative content analysis process. *Journal of Advanced Nursing, 62*(1), 107–115. https://doi.org/10.1111/j.1365-2648.2007.04569.x

Farzanegan, M. R., & Gholipour, H. F. (2016). Divorce and the cost of housing: Evidence from Iran. *Review of Economics of the Household, 14*(4), 1029–1054. https://doi.org/10.1007/s11150-014-9279-0

Fine, M. A., Ferraro, A. J., & Russell, L. T. (2024). The increasingly global nature of divorce. *Family Transitions, 65*(3), 169–173. https://doi.org/10.1080/28375300.2024.2364547

Gholizadeh, M., motamedi, A., & Hossein Sabet, F. (2024). Effectiveness of compassion therapy on mental tension and rumination of divorced women. *Clinical Psychology Achievements*, *10*(2), 1-17. https://doi.org/10.22055/jacp.2024.47475.1397

Habibi Askarabad, M., & Hajiheydari, Z. (2015). A Qualitative Study for Investigating the Reasons of Sexual Infidelity of Couples who have Asked for Divorce in Family Court. *Journal of Family Research*, *11*(2), 165-186. https://jfr.sbu.ac.ir/article_96356.html

Habibi, M., Hajiheydari, Z., & Darharaj, M. (2015). Causes of divorce in the marriage phase from the viewpoint of couples referred to Iran's family courts. *Journal of Divorce & Remarriage, 56*(1), 43–56. https://doi.org/10.1080/10502556.2014.972195

Habibi, M., Hajiheydari, Z., Darharaj, M., & Ghamkharfard, Z. (2016). A qualitative analysis of addiction pathology in the families on the verge of breakdown. *Journal of Substance Use, 21*(3), 298–303. https://doi.org/10.3109/14659891.2015.1018975

Hajiheydari, Z., & Pourshahriari, M. (2024). Marriage and divorce: A qualitative study from the perspective of Iranian academic experts, counselors, and clients. *Family Transitions, 65*(5), 381–402. https://doi.org/10.1080/28375300.2024.2383018

Hajiheydari, Z., Esmaeli, M., & Talebi, A. (2015). Marital conflict among couples without children on the brink of divorce: A qualitative study. *Journal of Qualitative Research in Health Sciences, 4*(1), 12–21. https://jqr1.kmu.ac.ir/article_90802.html

Hajiheydari, Z., Pourshahriari, M., Hosseinian, S. and Yazdi, S. M. (2024). Intervening factors in the vulnerability of women after divorce: a qualitative study. *Women's Strategic Studies*, *26*(102), 157-178. https://10.22095/jwss.2024.462809.3489

Hajiheydari, Z., Rezaeian, H., & Rasouli, R. (2024). Online counseling after coronavirus pandemic: A qualitative study from the perspective of Iranian counselors and clients. *International Journal for the Advancement of Counselling, 46*, 60–75. https://doi.org/10.1007/s10447-023-09532-1

Hald, G. M., Ciprić, A., Øverup, C. S., Štulhofer, A., Lange, T., Sander, S., Kjeld, S. G., & Strizzi, J. M. (2020). Randomized controlled trial study of the effects of an online divorce platform on anxiety, depression, and somatization. *Journal of Family Psychology, 34*(6), 740–751. https://doi.org/10.1037/fam0000635

Hanley, T. (2021). Researching online counselling and psychotherapy: The past, the present and the future. *Counselling and Psychotherapy Research, 21*(3), 493–497. https://doi.org/10.1002/capr.12385

Jalili, R., Ebrahimi Manesh, M., Khezri, E., & Mirjalili, S. M. A. (2022). A Phenomenological Investigation of Women's Interpretation of Life after Divorce. *Journal of Social Continuity and Change (JSCC)*, *1*(2), 261-278. https://10.22034/jscc.2022.2729

Khaleghi, M., koraei, A., & Shahbaza, M. (2021). Identifying the Causes of Divorce of Women without Children (the Initial Stage of the Married Life Cycle). *Quarterly Journal of Woman and Society*, *12*(46), https://doi.org/10.30495/jzvj.2021.23518.3090

Lawshe, C. H. (1975). A quantitative approach to content validity. *Personnel Psychology, 28*(4), 563–575. https://doi.org/10.1111/j.1744-6570.1975.tb01393.x

Lotan Mesika, S., Wengrower, H., & Maoz, H. (2021). Waking up the bear: Dance/movement therapy group model with depressed adult patients during Covid-19 2020. *Body, Movement and Dance in Psychotherapy, 16*(1), 32–46. https://doi.org/10.1080/17432979.2021.1879269

Maddahi, J., & Faizi, I. (2024). The Problem of Divorce: Theater of Tears and Smiles; (Qualitative Study of the Causes and Contexts of Divorce among Women in Tehran). *Social Problems of Iran*. *15*(1), 185-220. https://doi.org/10.61186/jspi.15.1.185

Mardani, F., Navabinejad, S., & Yousefi, E. (2024). Identifying factors and contexts leading couples to mutual divorce. *Applied Family Therapy Journal (AFTJ), 5*(1), 78–88. https://doi.org/10.61838/kman.aftj.5.1.9

Mohajer Rahbari, M., Mirzaii Najmabadi, K., & Shariati, M. (2014). Challenges of divorced women: A qualitative study. *Nursing Practice Today, 1*(1), 31–39. https://npt.tums.ac.ir/index.php/npt/article/view/6

National Organization for Civil Registration of Iran. (2025). Marriage and divorce statistics. Retrieved from https://www.sabteahval.ir/avej/Page.aspx?mId=49826&ID=3272&Page=Magazines/SquareshowMagazine

Nikbakht, A., Sabet, F. P., & Bastami, A. (2016). Life of women after divorce. *Iranian Nursing Scientific Association (INA)*, 4(3), 66-74. http://ijpn.ir/article-1-875-en.html

Polit, D. F., & Beck, C. T. (2021). *Nursing research: Generating and assessing evidence for nursing practice* (11th ed.). Philadelphia, PA: Wolters Kluwer. https://cmc.marmot.org/Record/.b62526911

Polit, D. F., Beck, C. T., & Owen, S. V. (2007). Is the CVI an acceptable indicator of content validity? Appraisal and recommendations. *Research in Nursing & Health, 30*(4), 459–467. https://doi.org/10.1002/nur.20199

Reis, S., Matthews, E. L., & Grenyer, B. (2021). Characteristics of effective online interventions: Implications for adolescents with personality disorder during a global pandemic. *Research in Psychotherapy: Psychopathology, Process and Outcome, 23*(3), 488. https://doi.org/10.4081/ripppo.2020.488

Sadeghi A, Goudarzi M, Karimisani P. (2024). Design and validation of an online interventions protocol for post-divorce adjustment. *Journal of Psychological Science*. *23*(143), 155-176. https://10.52547/JPS.23.142.2571

Safaei, M., Maasoumi, R., Mahdavi, S. A., & Ghadirian, L. (2023). Perceptions and experiences of Forensic Medicine Department service recipients and providers during male sexual dysfunction assessment following filing for divorce: A qualitative study in Iran. *International Journal of Medical Toxicology and Forensic Medicine, 13*(1), 39138. https://doi.org/10.32598/ijmtfm.v13i1.39138

Safari, E., & Golnvazi, P. (2022). Comparing the Causes of Divorce from the Point of View of Men and Women Applying for A Consensual Divorce. *Clinical Psychology Achievements*, *8*(3), 135-144. https://doi.org/10.22055/jacp.2023.44343.1301

Samani, L. (2018). Guarantee of the right to motherhood. *Women's Strategic Studies*, *20*(78), 7-27. https://doi.org/10.22095/JWSS.2018.81384

Sapru, I., Khalid-Khan, S., Choi, E., Alavi, N., Patel, A., Sutton, C., ... & Calancie, O. (2018). Effectiveness of online versus live multi-family psychoeducation group therapy for children and adolescents with mood or anxiety disorders: A pilot study. *International Journal of Adolescent Medicine and Health, 30*(4), 20160069. https://doi.org/10.1515/ijamh-2016-0069

Shavandi, H., & Veshki, S. K. (2021). Effectiveness of compassion-focused therapy on self-criticism of women applying for divorce. *Journal of Education and Health Promotion, 10*, 15. https://doi.org/10.4103/jehp.jehp_495_20

Stoll, J., Müller, J. A., & Trachsel, M. (2020). Ethical issues in online psychotherapy: A narrative review. *Frontiers in Psychiatry, 10*, 993. https://doi.org/10.3389/fpsyt.2019.00993

Taghizade, M., Karami, M. T., & Save, F. (2023). Divorced mothers' lived experience of child custody with an emphasis on the challenge of remarriage. *Women's Strategic Studies*, *25*(99), 39-62. https://10.22095/jwss.2023.367774.3107

Turgoose, D., Ashwick, R., & Murphy, D. (2018). Systematic review of lessons learned from delivering tele-therapy to veterans with post-traumatic stress disorder. *Journal of Telemedicine and Telecare, 24*(9), 575–585. https://doi.org/10.1177/1357633X17730443

Varker, T., Brand, R. M., Ward, J., Terhaag, S., & Phelps, A. (2019). Efficacy of synchronous telepsychology interventions for people with anxiety, depression, posttraumatic stress disorder, and adjustment disorder: A rapid evidence assessment. *Psychological Services, 16*(4), 621–635. https://doi.org/10.1037/ser0000239

Weerkamp-Bartholomeus, P., Marazziti, D., & van Amelsvoort, T. (2021). Remote W.A.R.A. compared with face-to-face W.A.R.A.: A pilot study. *Frontiers in Psychology, 11*, 620027. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.620027

Wolchik, S. A., Sandler, I. N., Winslow, E. B., Porter, M. M., & Tein, J.-Y. (2022). Effects of an asynchronous, fully web-based parenting-after-divorce program to reduce interparental conflict, increase quality of parenting and reduce children's post-divorce behavior problems. *Family Court Review, 60*(3), 474–491. https://doi.org/10.1111/fcre.12620